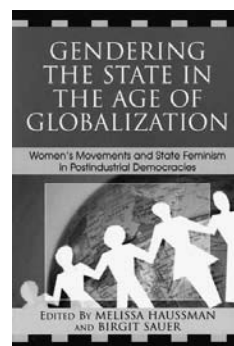
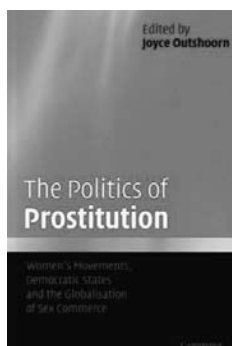
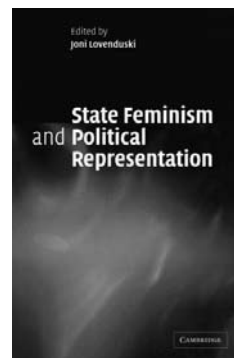
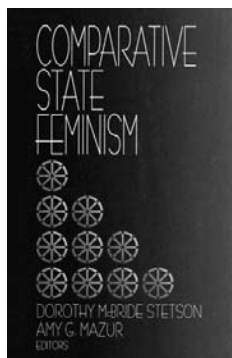


RECENSIES

De vrouwenbeweging, emancipatie- infrastructuren en de staat

Een recensie van het RNGS-Netwerk

- ▶ **Comparative state feminism**
Stetson, Dorothy McBride en Amy Mazur (red.) (1995).
Thousand Oaks, CA: Sage Publications
- ▶ **Abortion politics, women's movements and the democratic state: a comparative study of state feminism**
Stetson, Dorothy McBride (red.) (2001).
Oxford: Oxford University Press
- ▶ **The politics of prostitution; women's movements, democratic states and the globalisation of sex commerce**
Outshoorn, Joyce (red.) (2004).
Cambridge: Cambridge University Press
- ▶ **State feminism and political representation**
Lovenduski, Joni (red.) (2005).
Cambridge: Cambridge University Press
- ▶ **Gendering the state in the age of globalisation. Women's movements and state feminism in postindustrial democracies**
Hausmann, Melissa en Birgit Sauer (red.) (2007).
New York: Rowman & Littlefield
- ▶ **Changing state feminism**
Outshoorn, Joyce en Kantola, Johanna (red.) (2007).
Houndmills: Pallgrave MacMillan



In 1995 publiceerden Dorothy McBride Stetson en Amy Mazur de bundel *Comparative state feminism*. Dit boek vormde de start van een grootschalig en ambitieus internationaal onderzoeksproject door het Onderzoek-netwerk over genderpolitiek en de staat (Research Network on Gender Politics and the State, afgekort RNGS), een initiatief dat in 1995 in Leiden tot stand kwam. Doel van dit netwerk was om de vrouwenbewegingen die sinds de jaren zeventig in veel landen waren ontstaan te onderzoeken en daarbij specifiek na te gaan op welke wijze overheden hebben gereageerd op de eisen van deze bewegingen. Daarnaast wilde het netwerk nader onderzoek doen naar vormen van 'staatsfeminisme', het

onderwerp van het eerste boek van Stetson en Mazur. Met dit staatsfeminisme doelde het netwerk op instituties binnen het overheidsapparaat die zich bezighielden met vrouwenemancipatie en actief allianties vormden met organisaties binnen de vrouwenbeweging om zo druk op de overheid te kunnen uitoefenen voor beleidsverandering.

Over een periode van bijna vijftien jaar heeft dit netwerk onderzoek verricht naar de bemiddelende rol die emancipatie-infrastructuren (*women's policy agencies*, WPA's) spelen bij het vertalen van de eisen van vrouwenbewegingsorganisaties aan de overheid. Om dit in kaart te brengen zijn beleidsdebatten met betrekking tot een aantal verschillende feministische issues geanalyseerd, waaronder arbeidstraining, abortus, prostitutie, en politieke representatie. Hierbij is specifiek gekeken in hoeverre deze emancipatie-infrastructuren hun interpretatiekaders met betrekking tot deze onderwerpen wisten om te zetten in concreet beleid en onder welke omstandigheden er allianties ontstonden tussen emancipatie-infrastructuren en de vrouwenbeweging.

Wat het RNGS-onderzoeksproject zo interessant maakt, is dat er een gezamenlijk theoretisch kader is ontwikkeld, waarbij gangbare politicologische inzichten over beleidsvorming en de rol van sociale bewegingen zijn gecombineerd met feministische inzichten over de rol van de vrouwenbeweging en 'femocraten' (feministes binnen het overheidsapparaat, een term bedacht door Kathy Ferguson). Daarnaast heeft het RNGS-netwerk eigen onderzoeksmethoden ontwikkeld voor het analyseren van beleidsdebatten. Voor elk debat wordt in kaart gebracht hoe het op de agenda kwam, wat het dominante *frame* is, in hoeverre gender een rol speelt, wat de uitkomst is van het debat, welke invloed de vrouwenbeweging had en wat de activiteiten van de emancipatie-infrastructuren waren. Door deze elementen voor verschillende debatten

te analyseren wordt een antwoord gegeven op de vraag of, en in hoeverre, de vrouwenbeweging invloed heeft gehad op de debatten en de uitkomst ervan.

Dit analysekader en deze methode van inhoudsanalyse is consequent en systematisch toegepast in de vergelijking tussen de ontwikkeling van emancipatie-infrastructuren in zeventien (!) verschillende post-industriële samenlevingen: Australië, België, Canada, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, Italië, Japan, Nederland, Oostenrijk, Spanje, Verenigd Koninkrijk, Verenigde Staten en Zweden. De vergelijkingen zijn uitgewerkt in vier lijvige bundels, die steeds rondom een thema zijn georganiseerd. In de verschillende delen wordt een deel van de landen vergeleken en voor elk land is een aantal beleidsdebatten gedetailleerd in kaart gebracht. Door het gezamenlijke *format* worden de *cases* aan de lezer helder gepresenteerd en krijg je een goed inzicht in de allianties en tegenstanders van de vrouwenbeweging en de emancipatie-infrastructuren in verschillende landen en voor de verschillende *issues*. Ook laat het mooi zien dat de feministische politieke agenda er in verschillende landen vaak zeer uiteenlopend uitziet.

In het boek over abortus (*Abortion politics, women's movements, and the democratic state: a comparative study of state feminism*, onder redactie van Dorothy Stetson) worden de visies van de verschillende vrouwenbewegingen gebruikt als 'benchmark' om zicht te krijgen op de positie en rol van staatsfeminisme. De politieke debatten over dit thema verschillen sterk in de landen die met elkaar worden vergeleken, zelf tussen landen die op elkaar lijken in religieuze en politieke tradities. Zo kwam in twee 'vroege' landen, die in verschillende opzichten op elkaar lijken, Groot-Brittannië en Nederland, een sterk verschillende regelgeving tot stand. In Engeland werd abortus mogelijk om de gezondheid van de moeder te

beschermen, terwijl in Nederland abortus op aanvraag van de moeder mogelijk werd. Door de sterke verschillen tussen landen in het succes van de vrouwenbeweging om abortus mogelijk te maken, is het moeilijk een eenduidige conclusie te trekken. Gesteld wordt dat de vrouwenbeweging iets vaker wel, dan niet succesvol is geweest. Een opvallend punt in de conclusie is dat Stetson stelt dat de 'most frequent catalyst for public attention to an abortion question came from anti abortion rather than pro abortion forces' (p. 273), wat eerder lijkt te impliceren dat niet zozeer de vrouwenbeweging de agenda bepaalt, maar dat vooral de aanwezigheid van polemiek over een bepaald onderwerp een belangrijke voorwaarde is.



Joyce Outshoorn
Universiteit Leiden

Het boek over prostitutie laat misschien wel meer dan de andere boeken zien hoe verdeeld de vrouwenbeweging zelf kan zijn ten aanzien van een onderwerp. *'The politics of*

prostitution, women's movements, democratic states and the globalisation of sex commerce', onder redactie van de Leidse (emeritus) hoogleraar Joyce Outshoorn, beschrijft de debatten over regulering van prostitutie in Australië, Canada, De Verenigde Staten, Israël en een achttal West-Europese landen in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw. Opvallend is dat het standpunt van de vrouwenbeweging varieert van het streven naar uitbanning van prostitutie (door de klanten van prostituees te straffen) tot erkenning van prostitutie als een vorm van arbeid (waarbij bescherming van de arbeidsomstandigheden van 'sekswerkers' het belangrijkste streven is). De Finse en Zweedse vrouwenbeweging zijn representanten van het streven naar uitban-

ning, terwijl de Australische en Nederlandse vrouwenbeweging arbeidsbescherming en zelfs legalisering van bordelen voorstaan.

De onderliggende politiek-filosofische vraag is in hoeverre prostituees zeggenschap over hun eigen lichaam (kunnen) hebben en dus in hoeverre ze moeten worden beschouwd als zelfstandige 'agents'. Daarbij hangt veel af van de wettelijke context, waarbij een illegale status en het risico op vervolging vrouwen kwetsbaarder maakt voor uitbuiting. Overeenstemming tussen de vrouwenbeweging in verschillende landen is er echter ook. Vrouwenbewegingen benadrukken dat prostitutie vorm krijgt binnen heersende genderverhoudingen en streven naar het verkleinen of opheffen van machtsverschillen, terwijl overheden de neiging hebben prostitutie onder een neutrale noemer tegemoet te treden. Daarmee houden ze (onbedoeld) machtsverschillen in stand.

De politieke vertegenwoordiging van vrouwen staat centraal in *State feminism and political representation*, onder redactie van de Britse hoogleraar Joni Lovenduski. Dit boek vergelijkt politieke debatten over manieren waarop de politieke invloed van vrouwen kan worden vergroot in tien Europese landen en de Verenigde Staten vanaf de jaren zeventig. In tegenstelling tot de andere studies van het RINGS-netwerk, staan hier niet alleen debatten binnen nationale parlementen centraal, maar ook discussies binnen politieke partijen. Juist binnen deze partijen hebben vrouwen veel vooruitgang geboekt in de betreffende periode. De casussen beschrijven de introductie van maatregelen binnen politieke partijen in Duitsland, Finland, Italië, Nederland, Oostenrijk, Spanje en Zweden. In de meeste gevallen gaat het om quota die vastleggen dat vrouwelijke kandidaten een vast percentage uitmaken van het totale aantal kandidaten op de kieslijsten van linkse, Sociaal-Democratische en soms ook Liberale partijen. In enkele



Joni Lovenduski
Birkbeck University of
London

gevallen gaat het om vrijwillige maatregelen, die in de praktijk even succesvol uitpakken, zoals uit het Zweedse voorbeeld blijkt. Ook binnen Nationale Parlementen zijn discussies gevoerd over de politieke vertegenwoordiging van vrouwen, maar hier met meer wisselende resultaten. In België zijn quota ingevoerd om meer vrouwen te laten plaatsnemen in adviescommissie, terwijl in Zweden het aantal vrouwen in besturen van overheidsinstellingen toenam onder dreiging van de invoering van quota. In veel landen, waaronder Nederland, zijn soortgelijke voorstellen echter gestrand in het politieke proces. Het afbrokkelen van een emancipatie-infrastructuur speelt in een dergelijke mislukking een belangrijke rol.

Het boek dat de RNGS-reeks besluit, *Changing state feminism* (2008), onder redactie van Joyce Outshoorn en Johanna Kantola, maakt de balans op van veranderend 'staatsfeminisme' over een periode van ruim tien jaar. In dit boek vormt Nederland een van de meest opvallende gevallen. Terwijl in de meeste landen sprake is van een progressieve ontwikkeling van de invloed van de vrouwenbeweging op beleid en van consolidatie of versterking van nationale emancipatie-infrastructuren, is er in Nederland juist sprake van een neergang van de vrouwenbeweging en een afbraak van de emancipatie-infrastructuur. Nederland gold lang als gidsland waar het ging om beleid ten aanzien van vrouwenemancipatie, maar deze positie is overgeno-

men door landen die ooit juist achterliepen op dit terrein, zoals Spanje en Italië.

Een vergelijkbare ontwikkeling als in Nederland is ook te zien in Australië, een andere pionier op het terrein van vrouwenemancipatie. Ook hier is de emancipatie-infrastructuur verzwakt. Deze verzwakking wordt geweten aan de dominantie van rechtse partijen in de regering die een neoliberale koers varen en de subsidiekraan voor vrouwenemancipatie hebben dichtgedraaid. Een versterking van de infrastructuur zoals in Zweden, Groot-Britannië, Finland, Italië en Spanje wordt juist toegeschreven aan de winst van linkse partijen. Een emancipatie-infrastructuur lijkt dus een belangrijke rol te spelen in het ontwikkelen van emancipatiebeleid, maar de mate van professionalisering die het vergt om de eisen van de vrouwenbeweging te vertalen in politieke maatregelen vergt een aanzienlijke institutionele inbedding die relatief kwetsbaar is.

De verschillende delen geven samen een mooi overzicht van feministische politiek in verschillende democratische landen in de jaren tachtig en negentig. Door uiteenlopende onderwerpen te kiezen schetst het netwerk een breed en gevarieerd beeld van de vrouwenbeweging en haar invloed op het politieke debat. Te prijzen is dat er niet alleen voor de meer voor de hand liggende thema's als arbeidsparticipatie van vrouwen en het combineren van arbeid en zorgtaken is gekozen, maar juist ook voor onderwerpen op het gebied van 'body politics'. Deze kwesties op het gebied van seksuele zelfbeschikking en lichamelijke autonomie laten meer dan andere de verdeeldheid van het feminisme zien. Juist waar het gaat om abortus en om prostitutie wordt duidelijk dat steun voor de vrouwenbeweging niet alleen van linkse partijen komt, maar dat feministische standpunten soms dwars door politieke scheidslijnen heen worden gesteund. Enigszins teleurstellend is dat de verschillende delen erg op zichzelf staan

en dat er geen bredere vergelijking tussen onderwerpen en tussen landen is gemaakt. Hierdoor wordt niet goed duidelijk welke verschillen er bestaan tussen invloed van de vrouwenbeweging binnen een land en tussen landen. Wellicht is de omvang van het project hiervoor te groot, of wordt dit verder op nationaal niveau uitgewerkt met behulp van losse boeken over de verschillende landen. Ook de reeks als geheel blijft een beetje op zich zelf staan en gaat nauwelijks het debat aan met bestaande 'algemene' theorievorming met betrekking tot sociale bewegingen en beleidsontwikkeling. Hierdoor worden de bredere implicaties van het RNGS-project niet goed duidelijk gemaakt.

Echter, een belangrijke bijdrage van de reeks is dat zij zichtbaar maakt hoe de vrouwenbeweging en emancipatie-infrastructuren hebben geholpen de genderdimensie van politieke debatten zichtbaar te maken. Een rode draad in de reeks is dat politieke onderwerpen in genderneutrale termen zijn geframed, terwijl ze voor (specifieke groepen) vrouwen heel andere consequenties hebben dan voor mannen. Zonder feministische inbreng werd het prostitutievraagstuk bijvoorbeeld verwoord als een probleem voor de volksgezondheid. De vrouwenbeweging maakt hier zichtbaar dat machtsverschillen tussen de seksen een belangrijke rol spelen. Dit geldt ook voor een onderwerp als abortus. De overzichten van de verschillende beleidsdebatten over dit onderwerp laten zien dat abortus maar al te vaak als 'disembodied' onderwerp wordt neergezet, als een 'genderneutrale' ethische kwestie. Hierdoor lijkt de zeggenschap van artsen of de rechten van de foetus als 'neutraal' verheven te zijn boven het recht van vrouwen om over hun lichaam te beschikken.

Conny Roggeband en Inge Bleijenbergh

Het derde golfmaterialisme gematerialiseerd

► Third wave materialism: new feminist epistemologies and the generation of european women's studies

Iris van der Tuin

Proefschrift Universiteit Utrecht, 2008

320 pagina's

Uitgave in eigen beheer, te bestellen tegen kostprijs bij Iris.vanderTuin@let.uu.nl

In haar originele proefschrift werkt Iris van der Tuin een nieuwe feministische kentheoretische categorie uit die zij veelbelovend vindt, 'het derde golfmaterialisme', en zet dit materialisme in voor haar analyse van de totstandkoming van Europese Vrouwenstudies. Het materialisme heet 'derde golf' omdat het gaat om feministische theorievorming die zich onderscheidt van het materialisme van de tweede golf, zoals het Franse denken en Hardings standpuntdenken, en ook van het feministisch postmodernisme. Het voornaamste verschil is dat het de mens niet meer centraal stelt als kennend subject, en het dus niet meer humanistisch en antropologisch is. Vanuit dit perspectief laat Van der Tuin aan de hand van interviews met, publicaties en schriftelijke beleidsstukken van drie vrouwenstudiesinstituten – in Lancaster (Engeland), Lyon (Frankrijk) en Linköping (Zweden) – zien hoe 'Europese Vrouwenstudies' gestalte krijgen.

Van der Tuin vertrekt in het eerste hoofdstuk vanuit de classificatie van feministische epistemologieën van Sandra Harding in *The Science question* (1986), waarin deze drie opeenvolgende stadia onderscheidt: feministisch empirisme, standpuntdenken en feministisch postmodernisme. Zij constateert dat er na Hardings feministisch postmodernisme in het tegenwoordige academisch feminisme twee tendensen zijn. De eerste tendens

noemt zij neo-empiristisch, waarbij zij als voorbeelden het Darwinisme van Griet Vandermassen geeft en het werk van Elizabeth Grosz, die in haar recente werken op Darwins tijdsconceptie ingaat. De tweede tendens behelst het bevragen van de radicaliteit van het postmodernisme, waarbij de postmodernen als te humanistisch worden gekenschetst (bijvoorbeeld door Claire Colebrook). Het derdegolfmaterialisme sluit aan bij de laatste tendens, maar neemt tevens elementen mee van het neo-empirisme. In feite slaat het een brug tussen empirisme en sociaal-constructivisme. Het vormt echter uitdrukkelijk geen vierde categorie na het feministisch postmodernisme, want het staat niet zozeer in oppositie daarmee (Van der Tuin zegt dat het niet 'dialectisch' is), maar is 'generationeel', het slaat bruggen tussen generaties. Daarnaast vindt Van der Tuin het derdegolfmaterialisme veelbelovend omdat het niet meer classificeert, zoals het tweedegolfdenken wel zou doen. In navolging van Rosi Braidotti spreekt zij in plaats daarvan van een 'cartografisch' denken. Braidotti ontwikkelde deze term aan de hand van het werk van Foucault en Deleuze. Ze staat voor een op theorie gebaseerd en politiek geïnspireerd lezen van het heden gericht op het voortbrengen van dialogen. De voordelen van een cartografische benadering zijn onder meer dat de theoretica politiek en wetenschappelijk rekenschap geeft van de eigen gesitueerdheid en lokalisatie, in plaats van het eigen denken als waarheid te presenteren; en dat theorie en praktijk van feministische theorie beide in beschouwing worden genomen. Geen feministische theorie dus zonder de praktijk van Vrouwen/Genderstudies (p. 28). Van der Tuins proefschrift is zelf een uitstekend voorbeeld van deze benadering.

Wat houdt het derdegolfmaterialisme nu precies in? Van der Tuin geeft geen duidelijke omschrijving, maar roept de categorie op door verschillende denkers te bespreken



Iris van der Tuin

die dit materialisme vormgeven: theoretisch fysica Karen Barad, postkoloniale theoretica Sarah Ahmed en Deleuziaanse filosofe Claire Colebrook. Zij delen een sterke interdisciplinariteit, posthumanisme en anti-antropocentrisme. Als feministen denken ze niet langer in een vrouwelijk geseksueerde materie, of in een vrouwelijk gender, maar daaraan voorbij. Haraway figureert hierbij als voorloopster.

Voor alle drie de denksters vormt Judith Butlers werk een opvallend afzetpunt. Haar werk leidt zowel tot instemming als tot kritiek, wat haar status in het derdegolfmaterialisme onduidelijk maakt. Hoort zij tot wat Harding noemde de postmodernen of sociaal-constructivisten? Houdt zij de dichotomie materie-vertoog in stand zoals bijvoorbeeld Barad beweert? Of kan zij net als Haraway beschouwd worden als voorloopster? Van der Tuin haalt slechts de commentaren van de drie aan, maar neemt zelf niet duidelijk stelling.

Wanneer Van der Tuin de centrale begrippen van de drie denksters bespreekt, blijkt hoe verschillend ze zijn en ook dat ze niet allemaal even vernieuwend zijn. Zo duiden Barads 'agential realism' en 'intra-action' op de wederzijdse constituering van subject en object, ding en woord. Dergelijke paren bestaan niet los van elkaar (er is geen kenkend subject dat een te kennen object on-

derzoekt), want in een onderzoek worden zowel het kennende subject als het te kennen object geconstitueerd. Bovendien wordt de menselijke activiteit door haar in perspectief geplaatst, want het onderzoekende, menselijke subject is niet de enige die handelt. Barad lijkt daarmee een andere wijze van onderzoeken voor te stellen, die inderdaad posthumanistisch en niet-antropologisch is. Ahmeds 'sticky signs' en 'bodies that come to matter' hebben weliswaar ook deze laatste twee kenmerken, maar lijken toch grotendeels voort te borduren op Butlers noties van performativiteit en materialisatie. Haar 'sticky signs', tekens zoals 'vrouw', 'zwart', 'lesbisch' die kleven aan lichamen en een geschiedenis meebrengen, zijn een verdere uitwerking van performativiteit en de materialiserende lichamen trekken de consequentie uit Butlers notie van materialisatie. Colebrook ten slotte hoort tot de nieuwe generatie Australische feministen die geïnspireerd door Deleuze een andere conceptie van materie hanteren en het lichaam bijvoorbeeld zien als uitdrukking, en daarmee de tweedeling tussen prediscursieve materie en representatie willen doorbreken. Als Deleuziaan is haar denken werkelijk een radicalisering van het postmoderne denken. Al met al maakt Van der Tuin wel duidelijk waarom het denken van Barad en Colebrook vernieuwend is, maar niet waarom Ahmed tot de derde golf materialisten hoort – tenzij zij Butler er ook toe rekent!

Van der Tuin verwoordt de kenmerken van het derde golf materialisme, behalve aan de hand van genoemde drie auteurs, verder via het werk van Deleuze, Braidotti en Haraway. Aan Deleuze ontleent ze de gedachte dat taal werelden van betekenis creëert die interacteren met andere materiële werelden. Teksten verdubbelen of representeren niet de materie, maar zijn zelf materieel en het gaat om hun effecten in plaats van wat ze zeggen. Deleuze's 'worden' (minderheid-worden, vrouw-

worden, et cetera) houdt in dat we de wereld niet beschouwen, maar *met* de wereld worden, er in opgaan, waardoor we anders gaan zien. Van der Tuin verbindt dit worden met Haraways 'point of view', dat evenzeer niet per se gekoppeld is aan een menselijk subject en een worden is. Braidotti's eerdergenoemde gedachtegoed rondom feministische vernieuwingen vormt in het hele proefschrift een belangrijk referentiepunt.

Het proefschrift munt uit in neologismen die het derde golf materialisme moeten oproepen. Behalve de al genoemde termen van Barad, Ahmed en Colebrook, zijn dat ook begrippen als het Deleuziaanse 'univocal' ('eenstemmig' als tegendeel van 'gelijkstemmig', 'equivocal'), en het onvertaalbare 'generation/knowledge'. Voor dit laatste begrip maakt Van der Tuin gebruik van de dubbele betekenis van het Engelse 'generational', dat zowel op iets (kennis in dit geval) in wording duidt, als het Nederlandse 'generatie', dat wil zeggen een leeftijdsgroep die verschilt van een eerdere of latere. Van der Tuin gebruikt het begrip om aan te duiden dat kennis wordt gegenereerd en zelf ook kennis produceert en dus generatief is, en om aan te geven dat opeenvolgende wijzen van kennen zich niet per se oppositioneel hoeven te verhouden.

Het derde golf materialisme wordt concreet in het laatste, en misschien wel meest interessante deel van het proefschrift waarin Van der Tuin de wording en ontwikkeling van Europese Vrouwenstudies beschrijft. Het begrip 'generation/knowledge' staat centraal in dit deel. Aan de hand van de thema's interdisciplinariteit, de wijze waarop wordt omgegaan met de dominantie van het Engels (in het Franse Lyon) met name van *gender*, en de relatie tussen generaties (supervisor/student) beschrijft zij hoe de niet homogene Europese Vrouwenstudies omgaan met deze thema's en nieuwe kennis genereren.

Van der Tuin heeft in haar proefschrift een grote hoeveelheid literatuur verwerkt, die haar boek voor niet-ingewijden niet altijd even makkelijk leesbaar maakt. Ook de neologismen, die niet altijd worden uitgelegd, en de vele herhalingen zijn niet bevorderlijk voor de leesbaarheid. Opvallend is verder dat Van der Tuin aan het derdegolfmaterialisme een sterke normatieve lading toekent, die strijdig lijkt met de centrale gedachten ervan. De kenmerken van het derdegolfmaterialisme, zoals posthumanisme, anti-anthropocentrisme en het in ogenschouw nemen van de lokalisatie van het eigen denken, worden namelijk als maatstaf gebruikt om eerder ontwikkelde feministische epistemologieën, zoals die van

Keller en Harding, te beoordelen. Deze worden dus beoordeeld met maatstaven die hun context en historische plek in feministische theorie ervan juist te buiten lijken te gaan. Tegen dit alles weegt echter ruimschoots op dat Van der Tuins proefschrift een inzicht biedt in de recente ontwikkelingen in feministische theorie, en daar met behulp van 'derdegolfmaterialisme' en 'Europese Vrouwenstudies' een originele duiding aan geeft. Haar materiële constructie 'het derdegolfmaterialisme' verdient zeker waardering, al was het maar vanwege het sterke pleidooi voor de originaliteit van feministische theorie.

Annemie Halsema

SUMMARIES

- *Inge Bleijenbergh and Conny Roggeband*
The necessary condition of equality machineries

This article analyses the relation between political pressure of women and policy change in the field of childcare provision, parental leave and part-time work. Policy changes in six West European Welfare states are compared on the basis of Qualitative Comparative Analysis. The analysis shows that political pressure of women performed via equality machineries is a necessary condition for policy change on work and family life, while neither the presence of the women's movement or women in national Parliaments are necessary conditions.

- *Petra Meier and Karen Celis*
L'art pour l'art?

Gender mainstreaming in Belgium

From the outset, there were high expectations about gender mainstreaming and the possibilities it raised for achieving gender equality. A decade after the introduction of gender mainstreaming, scepticism about gender mainstreaming as an effective policy strategy for gender equality is vast. Analyzing several operationalizations of gender mainstreaming at the respective policy levels in Belgium, the article focuses on the basic assumptions of the concept regarding policy as intentional and rational in process and outcome in explaining why in practice gender mainstreaming often turns into a formalistic exercise of measuring, monitoring and evaluating. The argument of the paper is that the lack of a definition of the aim of gender main-

streaming (i.e. gender equality) combined with its focus on implementing procedures in assumed rational policy processes, allows for gender mainstreaming to be watered down to a formalistic exercise of creating specific output using gender mainstreaming instruments whereby losing sight of substantive outcome in terms of enhancing gender equality.

► *Jantine Oldersma*

Political will and Dutch policies for women

A conversation with Joke Swiebel

For more than two decades Joke Swiebel was a civil servant in the Dutch Directorate for the Coordination of Emancipation Policy and the architect of policies for women. She served as a MP in the European Parliament between 1999-2004. The interview poses the question why the Dutch policies on women seem to falter while the concept of gender mainstreaming – more or less invented in the Netherlands and heavily promoted by the Directorate – is embraced by the international community. Although structural factors like the political colour of coalitions and the place of the Women's Policy Agency within the departmental setting are important in her view, Joke Swiebel emphasizes the role abilities and convictions of politicians and civil servants play in the success or failure of policy.

► *Mieke Verloo*

Intersectionality and interference

How politics and policy retain, fight and change inequality

The first part of this article addresses four problematic patterns in current intersectionality research: a bias on identities; a lack of attention for privilege; confusion between normative and descriptive concepts and a lack of deep theory. Suggested improvements are based on the use of a meta-concept of interference and on linking to theories by Charles Tilly and Sylvia Walby. The second part categorises four promising ways of addressing interferences between inequalities in politics and policy making. The categories are: reactive exposing of bias; pragmatic application of existing instruments; substantial restructuring and a focus on democratic and coalition procedures.